

Э. ТУРСУНОВДУН АЛГАЧКЫ КОТОРМОЛОРУ

“Бир дагы улуттук улуу адабияттар башка элдердин адабият-тары менен жандуу жана чыгармачылык карым-катыш түзбөй өнүккөн эмес”, - деп В.М.Жир-мунский туура айткан (Жир-мунский: 1962, 56). Негизи улуттук кыртышка түптөлгөн менен, бир эл менен экинчи элдин адабиятынын ортосунда тынымсыз өз ара катнаш болуп турат. Ошол мамиленин натыйжасында бир адабияттагы өнүккөн жакшы традиция экинчи адабиятка өтөт. Элдерди жакын-даштырууда, тааныштырууда, дос-тоштурууда маданий байланышка, анын бир тармагы болгон адабиятка бөтөнчө роль таандык. “Бир элди экинчи эл менен адабият бардыгынан оңой жана бардыгынан мыкты тааныштырат...”(Горький; 1953, 115.) Адабиятка ушул асыл милдетин аткарууга көркөм котормо көмөктөшөт.

Көркөм котормо – өнөр, ал өнөргө кыраат зергер керек. Эгерде ал өнөр болбосо, өнөр катары өз милдетин аткарбаса, элибиз башка улуттардын адабиятынан, маданиятынан кабар албас эле, адабияттын жана тарыхтын бүтүндөй доору менен, анын эң күчтүү, эң алдынкы өкүлдөрү менен таанышпас эле.

Котормочулук – баарыдан мурун, искусство, болгондо да К.Чуковский айткандай, “бийик өнөр”(Чуковский: 1968, 223.), ал эми өнөрдүн кайсы гана түрү болбосун, профессионалдык чебер-чиликти, терен билимди, сүрөткердик талантты талап кылат. Котормочу, баарынан мурда, оригиналды терең түшүнүп, аны башка тилде өз өзгөчөлүгүнө жараша кайрадан бийик көркөмдүк деңгээлде жаратып чыгуусу керек.

Котормочу өз ремеслосунун арифметикасы менен алгебрасын беш колдой билген мээнеткеч художник болмоюнча, чеке жылытарлык натыйжага жетишүү өтө кыйын экендиги практика аркылуу дайын болуп жатат. Ошондуктан орус котормочусу Н.Любимов минтип жазат: “Перевод – искусство. А всякое искусство, помимо одаренности, требует знаний, сноровки, развитого глазомера, обостренного слуха” (Любимов: 1963, 257).

Көркөм котормону кесип кылган адамдан да көп жактуу эмгек талап кылынат. Котормо ширелүү болсун үчүн котормочу ар бир сөзгө кылдат болушу керек. Биринчиден, котормочу оригиналды мыкты билиши керек, экинчиден, өзү которо турган тилди мыкты билүүсү зарыл, үчүнчүдөн, которула турган чыгарма жаралган доорду таанып-билүүсү керек. Ошентип, улуттук өзгөчөлүктү, улуттук колоритти берүүнүн кыйындыгы жана жооп-керчилиги мына ушунда жатат. Мындай кыйындыкты жеңип, жоопкерчиликти актоо үчүн котормочу ошол элдин турмушун, салт-санаасын, үрп-адатын жана тилин үйрөнүү керек. Аларды үйрөнбөгөн котормочу көп учурда оригиналдын духун берүүгө чабалдык кылып, орчундуу каталарды жиберет. Ушуга байланыштуу Т.Карлейлдин “Past and Present” деген китебин немец тилине которуунун зарылдыгын айтып келип, Ф.Энгельстин: “Карлейл пишет своеобразным английским

АДАБИЯТ ТААНУУ ЖАНА
ЖУРНАЛИСТИКА МАСЕЛЕЛЕРИ

языком, переводчик, не владеющий основательно английским языком и не понимающий намеков на английскую жизнь, наделал бы немало самых курьезных ошибок”-деп айткан сөзү котормочулардын эсинен чыкпоого тийиш (Маркс, Энгельс: 1955, 595).

Улуттук колоритти, асыресе, улуттук форманы котормодо берүүнүн кыйындыгы жөнүндө кеп кылганда, аны таптакыр которулбай турган көрүнүш катары эсептөөгө болбойт. Котормочу өзү которуп жаткан акындын чыгармаларын жан-дили менен сүйүп, андагы мазмунду жана ага бап келген форманы жеткире түшүнө билүү керек. Мындай талапты котормочуга өз учурунда улуу сынчы Белинский да койгон: ”Көркөм котормодо, - деген ал, - алып таштоого да, кошумчалоого да жана өзгөртүү киргизүүгө да жол берилбейт...” (Белинский: 1953, 427.) Сөзсүз, ырды которууда котормочу оригиналдын ыр түзүлүшүнө жакындай турган өлчөмдү таап колдонуу керек. Ошондо гана оригиналдын интонациясы, ритмикалык түзүлүшү, аз да болсо өзүнүн улуттук колоритине ээ болмокчу. Көркөм котормонун теориясы жана прак-тикасы боюнча көрүнүктүү адис В.Россельс да ушул пикирди жактап мындай дейт:”Ырды которуу үчүн да прозадай эле мына булар өтө зарыл: түп нусканын ыр түзүлүшүн кармай билип, аны которулуп жаткан тилдеги ылайык келе турган ыр түзүлүшкө көбүрөөк жакындатып берүү керек” (Россельс: 1955, 206.)

Ушундан кийин гана автордун стилин бузбай, тилге жабышып, дилге сиңген котормо жаралаары белгилүү.

60-жылдары котормо өнөрүнүн дүркүрөп өнүгүшүнө жараша котормо сыны да, котормо жөнүндөгү коомдук пикир да кадимкидей жанданды. Котормолордун саны өскөн сайын, аларга сапаттык талап да улам жогорулап коюла башташы закон ченемдүү көрүнүш эле. Саякбаев К., Сагымбеков Б., Жакыпбеков А., Турсунов Э. сыяктуу котормочулар бул мезгилде өздөрүнүн дурус котормочулук даяр-дыктарын далилдешти, муну менен котормо ишин жандандырууда окурмандарды дүйнө адабиятынын залкар үлгүлөрү менен тааныш-тырууда кыйла эмгек өтөшкөн эле. Ушул котормочулардын арасынан биз Эрнис Турсуновдун алгачкы котормолоруна токтолмокчубуз.

Эрнис Турсунов котормого бала кезинен дит койгон. Анын алгачкы котормосу жеткинчек поэзиясынан орус акыны С.Михалковдун “Дядя Степа” деген поэмасынын айрым бөлүктөрүн которуудан башталат. Бул котормо 1948-жылы “Ленинчил жаштын” № 11 санына басылып чыккан. Ал мезгилде Эрнис Турсунов он үч жашта болчу.

В доме восемь дробь один,

У заставы Ильича

Жил высокий гражданин,

По прозванию “Каланча”-,

деп башталат поэма. Ал эми ушу поэманы жеткинчек Эрнист Тур-суновдун котормосунда окуп көрөлү:

Заставада – Ильичтин,

Залкар адам жашаган.

Катар үйү сегиз бир,

“Каланча” деп аталган.

Оригиналда да, котормодо да кездешкен “Каланча” деген сөз өрт өчүрүүчүлөрдүн көзөмөл мунарасы дегенди билдирет. Степанын узун боюн ошого салыштырып, “каланча” деп аташкан.

С. Михалков:

Он разыскивал на рынке

Величайшие ботинки.

Он разыскивал штаны,

Небывалой ширины.

Купит с горем пополам,

Повернется к зеркалам,

Вся портновская работа

Разъезжается по швам. (8-бет).

Э. Турсунов:

Болсо бутка кыналган,

Ботинке алчы базардан.

Багалектүү шым алган,

Баарынан чоң жасалган.

Күткөн ою бап келбей,

Күзгүгө көп көрүнөт.

Тиккен кийим чак келбей,

Тигиштери сөгүлөт. (111-бет).

Бул саптар - ийгиликтүү котормонун далили. Сөздөрү жөнөкөй, түшү-нүктүү, оригинал менен салыш-тырганда автордун баяндоо манерасы да сакталганына күбө болобуз. Оригиналдагы которууга кыйын болгон “Купит с горем пополам”- фразеологизми да “күткөн ою бап келбей”- деп мааниси жакындатылып которулган. Негизи, котормодо фразеологияны фразеология менен, идиоманы идиома менен берүү кыйын иш. Тиги тилде бар фразеологияга мааниси төп келген фразеология которула турган тилде бар болсо, анда ал - чоң табылга. ”Дядя Степа” поэмасы окурманга жылмаюу жараткан, жылуу маанай, шат көңүл алып келген окуяларга толгон. Ошондой окуялардын бирин котормосу менен окуп көрөлү:

С. Михалков:

На верблюде он поехал-

Люди давятся от смеха,

Эй, товариш, вы откуда?

Вы раздавите верблюда!

Вам при вашей вышине,

Нужно ехать на слоне! (13-бет)

Э.Турсунов:

Төө мин десе, минди,

Төөгө залкар дөө минди

“Кыйратасың төө белин,

Кыраан-каткы эл күлдү.

“Ушул сага пил туура”

Улуу-кичүү бүт күлдү.

Поэманын биринчи бөлүмү 1956-жылы Эрнис Турсунов тарабынан которулуп, балдар журналына басылып, газеталарга чыккан. Кийин бар-дык бөлүмдөрүн толугу менен которуп, мурдагыларын кайра редакциялап, “Дүйнөлүк поэзиянын антологиясына” жарыялады. Өзүбүз бир нече мисалдарын окуп көргөндөй, бул котормо жеткинчек поэзиясынын катарын сандык жана сапаттык жактан байыткан чыгармага айланды.

Ал эми 1954-жылы тажик акыны Мирсаид Миршакировдун “Алтын кыштак” поэмасын которгон. Бул котормо да 1954-жылы “Ала Тоо” журналынын № 4-санына басылып чыккан. Бул котормо Эрнис Турсуновдун калемине таандык экинчи котормо болуп эсептелинет. Чыгарманы акын орус котормочусу Адалистин котормосунан которгон. Бул котормо 2004-жылы жарыкка чыккан “Дүйнөлүк поэзиянын антологиясында” да жарыяланды. Эми ушу котормону оригиналдын орусча котормосу менен салыштырып окуп көрөлү:

Провел я вечер с древним стариком,

Приветливым и добрым шутником.

Он говорил, Памира старожил,

А я писал, в стихи переложил...

Э.Турсунов:

Байыркы кары менен кечти өткөздүм,

Баамчыл, тамашөкөй пейлин сездим.

АДАБИЯТ ТААНУУ ЖАНА
ЖУРНАЛИСТИКА МАСЕЛЕЛЕРИ

Карт Памирдин карысынын айткандарын,

Кайра-кайра ойлонуп ырга салдым (290-бет).

деп башталат поэма. Орусча котормосунда берилген ой кыргыз-часында да түшүнүктүү.

Эрнис Турсунов котормосун чыгыш ырларына мүнөздүү эки сап ыр тизмеги менен жазган. Бул ыр түзүлүшү акынга ыр уйкаштыгын келтирүүгө ылайыктуу болду го деп ойлойбуз:

Людей каких то я увидел там,

Они счастливые, не ровня нам!

Хотя весной чуть-чуть опьянены,

Но гордого достоинства полны. 87-бет.

Э.Турсунов:

Ал жерден бизге такыр окшошпогон,

Адөөлөт элди көрдүм, топук конгон

Тамылжып дуулдашат жаз жытына,

Татыктуу энчи тийген бактысына. (309-бет).

Бул жерде “Они счастливые” деген саптардын кыргызчага “Топук конгон эл” деп которулушунун мааниси саал бүдөмүктөй.

Муну кээ бир окурмандар түшүнбөй калышы мүмкүн деп ойдобуз. Ушул сапты түз эле “Бакыт конгон эл” деп которсо туура болмок деген ойдобуз. Кыргызда “топук кыл” деп айтылат, ал эми топук конду деп айтылбаса керек. Бул биздин жеке пикирибиз, бул сөз котормонун турпатына андай деле чоң түшүнбөстүк жаратпайт. Поэманын кыргызча котормосунда оригиналдагы маанини толук сактаган, тили поэтикалуу саптар да арбын. Буга мисал:

Тут произнес я, помнится слова,

“Вот человека сила какова!”

Ступала там, как на песок нога,

На яхонты, кораллы, жемчуга,

Посудой золотой дома полны,

Но не имеет золото цены.

Все дети там, играют как хотят,

Там юношам любить не запретят.

АДАБИЯТ ТААНУУ ЖАНА
ЖУРНАЛИСТИКА МАСЕЛЕЛЕРИ

Там вовсе нет вражды меж людьми,

Попросят: "Дай"- готов ответ:

"Возьми!" 87-бет

Э.Турсунов:

Айткандарым ошондогу ойго түштү,

"Адамдын зор айбаты тоодой күчтүү".

Талаада турган мисал кумду тепсеп,

Таманда жатты маржан, каухар, бермет.

Тирелет үй ичинде алтын, күмүш,

Тим эле турат бекер ар кыл идиш.

Жайдары балдар анда эркин ойнойт,

Жаштардын сүйүүсүнө тыюу болбойт.

Улууну кичүү сыйлайт каршылык жок,

Угасың "берчи" десең, "ал" деген жооп! (310бет).

Бир ашык сөзү жок котормо. Оригиналдагы маани толук берилген. Бул котормо элдин калың катмарына анча кеңири тарап кетпесе да, өз окурмандарын тапкан ийгиликтүү алгачкы котормо деген жыйынтыкка келебиз.

Адабияттар:

1. Белинский В.Г. Тандалган чыгармалар. - Ф.: Кыргызстан, 1973. 74-75-бб.
2. Жирмунский В.М. Проблема сравнительно-исторического изучения литературы. В сборнике Взаимосвязи и взаимодействия национальных литератур. – М., 1962. - 56-б.
3. Горький М. Собрание сочинений, 30-том. – М., 1975, 115-б.,
4. Любимов Н. Перевод искусства. Мастер перевода. – М., 1963, 257-б.
5. Чуковский К. Высокое искусство. - М.: Советский писатель., – М., 1972.
6. Маркс К, Энгельс Ф. Сочинения, 1-т. Изд. 2. – М., 1955. -596-597, 1968. -223-б.
7. Россельс В. Эстафета слова. Искусство художественного перевода. – М., 1968